

the juveniles. For this purpose it is necessary to establish and maintain a clear register of the families with negative moral and legal characteristics, and search for the ways to influence such families; to identify and keep a record of all the cases of violence against minors; to work with children who are left without parents or are neglected by them; to organize and conduct special classes for minors where to teach them how to protect themselves from the acts of violence; constantly inform the public about the crimes, the victims of which are minors; involve psychologists and teachers into preventive activities; responsibly and carefully carry out the selection of personnel working directly with children.

Key words: minor, special-criminological prevention, violent crimes, offenses, services and agencies of the juvenile.

УДК 343.85-058.57

З. Журавська

Недопущення посягань на особисту безпеку засуджених у контексті реформування Державної кримінально-виконавчої служби України

Розглянуто сучасний стан наукової розробки проблем забезпечення безпеки в установах виконання кримінальних покарань. Проаналізовано законопроекти, що мають безпосереднє відношення до забезпечення особистої безпеки засуджених. Зазначені вимоги і правила побудови правових норм, яких потрібно дотримуватись при видозміні чинного кримінально-виконавчого законодавства України. Автор дійшов висновку, що держава на правовому рівні вимушена створювати такі умови відбування покарання, які б забезпечували суспільну безпеку для всіх оточуючих, включаючи засуджених осіб.

Ключові слова: виконання кримінальних покарань, установи виконання покарань, Державна кримінально-виконавча служба, безпека, засуджених.

Постановка проблеми. У статті здійснений аналіз нормативно-правових актів та законопроектів, які мають відношення до забезпечення особистої безпеки засуджених, вказана необхідність видозміни чинного кримінально-виконавчого законодавства України, а також запропоновані заходи, які необхідно здійснити для удосконалення існуючої правової бази та запропонованих у різних джерелах проектів законів у вказаному напрямку.

Стан дослідження. В науці зазначена проблематика є об'єктом дослідження багатьох науковців, зокрема, таких, як Ю. М. Антонян, М. С. Гринберг, А. І. Зубков, І. Г. Богатирьов, М. О. Громов, О. Г. Колб, К. В. Мазняк, Р. Г. Миронов, М. І. Пермяков, С. В. Познишев, А. Х. Степанюк, Б. С. Утєвський, І. С. Яковець та ін. Над її вирішенням постійно працюють висококваліфіковані фахівці, проте, вказана проблематика потребує подальшого аналізу та вивчення.

Метою дослідження виступає необхідність аналізу нормативно-правових актів та законопроектів, які мають відношення до забезпечення особистої безпеки засуджених, для кращого розуміння вказаної проблематики з метою розроблення заходів щодо вирішення проблем, що стосуються особистої безпеки суб'єктів у виправних колоніях.

Вклад основного матеріалу. У зв'язку із прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), внесенням змін у Кримінальний та Кримінально-виконавчий (далі – КВК) кодекси України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші нормативно-правові акти з питань боротьби зі злочинністю [1], а також практичні проблеми, які пов'язані із забезпеченням особистої безпеки засуджених у виправних колоніях, є необхідним удосконалення оперативно-розшукового та іншого правового регулювання даного завдання у контексті реформування Державної кримінально-виконавчої служби України.

Нормативно-правові акти належних гарантій та механізмів щодо забезпечення особистої

безпеки громадян, включаючи засуджених у виправних колоніях, не передбачають, обмежуючись при цьому загальними термінами і формальними положеннями з означеної тематики. Як приклад, можна зазначити положення КПК, у якому відсутній спеціальний розділ, який би стосувався цього питання. Так, у п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК зазначено, що підозрюваний (обвинувачений) має право заявляти клопотання про проведення процесуальних дій про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо. Таке ж право на клопотання, а не на особисту безпеку, має й потерпілий, представник потерпілого, свідок та інші учасники, суд та сторони кримінального провадження. У той самий час, у кримінальному процесуальному законі відсутні як гарантії забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, так і елементи правового механізму забезпечення даного права.

Лише у загальних рисах про забезпечення права засуджених на особисту безпеку ведеться мова в Концепції державної політики у сфері реформування ДКВС України, не дивлячись на те, що у розділі 1 «Проблема, що потребує розв'язання» дано повну характеристику обставин, які негативно впливають на стан безпеки життєдіяльності особи в умовах її ізоляції від суспільства (незадовільні умови тримання засуджених в УВП, неналежна кількість та якість продуктів, харчування, низький рівень медико-санітарного та епідемічного забезпечення, т.ін.). Зокрема, ні в меті Концепції (розділ 2), ні в шляхах і способах розв'язання проблеми (розділ 3) жодних обмовок про право засуджених на особисту безпеку немає. Натомість вживаються лише терміни, що є наближеними до змісту поняття безпеки, а саме: гуманізація умов тримання засуджених, поліпшення цих умов, удосконалення системи охорони здоров'я осіб, які тримаються в УВП і СІЗО, т.ін. (розділ 3 Концепції).

Невирішеними залишилися зазначені проблеми і в різноманітних проектах Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2; 3; 4; ін.].

Схожі прогалини мають й різні законопроекти, що стосуються сфери виконання покарань. Так, автори Закону України «Про пробацію», пропонуючи альтернативу покаранню у виді позбавлення волі, так і не знайшли місця в цьому законопроекті питанням, що пов'язані із забезпеченням права особи на особисту безпеку.

Показовими у цьому контексті є законопроекти, що мають безпосереднє відношення до забезпечення особистої безпеки засуджених у разі виникнення загрози для їх життя і здоров'я. Зокрема, відповідно до вимог ч. 3 ст. 116 КВК України, у разі заявленої засудженим відмови від прийняття їжі, якщо це загрожує його життю, допускається його примусове годування за медичним висновком. Поряд з цим, ряд авторів (А. Б. Аваков, В. Г. Ярема, В. А. Головка та ін.) пропонують ч. 3 ст. 116 КВК викласти у такій редакції: «Примусове годування засудженого, який заявив про відмову від прийняття їжі, та за висновками комісії лікарів не має психічного захворювання та усвідомлює свої дії, забороняється» [5].

Враховуючи вимоги ч. 3 ст. 63 Конституції України про те, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, що визначені законом і встановлені вироком суду, необхідно визнати, що засуджені право на голодування в установах виконання покарань не мають. Додатковим аргументом з цього приводу виступають положення ст. 8 КВК «Основні права засуджених» та ст. 107 КВК «Права і обов'язки засуджених до позбавлення волі», а також ст. 5 КВК «Принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань», які не передбачають права засуджених на голодування та зобов'язують їх діяти відповідно до принципу законності, тобто виконувати свої обов'язки чітко у відповідності із законом. Більш того, зазначене право не передбачено й в ст. 10 КВК «Право засуджених на особисту безпеку», так як голодування не включено у зміст його реалізації в установах виконання покарань.

Право на застосування примусу має персонал установ виконання покарань й згідно вимог п. 15 Основних принципів застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами по підтриманню правопорядку, у якому зазначено, що вказані суб'єкти у своїх відносинах з особами, які знаходяться під вартою та в місцях позбавлення волі, не застосовують силу, за винятком випадків, коли це суттєво необхідно для підтримання безпеки та порядку в УВП, або коли створюється загроза для особистої безпеки [6, с. 44]. Цікавим у зв'язку з цим є зміст п. 4 додатку до Основних принципів поведіння із засудженими, у якому говориться про те, що УВП несуть відповідальність за утримання засуджених і захист суспільства від правопорушень у відповідності з іншими соціальними завданнями будь-якої держави і це є її основними обов'язками у сприянні добробуті та розвитку всіх членів суспільства [7, с. 77].

В Україні такі завдання визначені в ч. 1 ст. 1 КВК щодо захисту інтересів особи, а саме – її життя та здоров'я. У той самий час, як свідчить офіційна статистика та дані Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, в УВП високим є рівень захворювань та смертності серед

засуджених, включаючи й випадки суїциду, які у тому числі носять скритий (латентний) характер, так як засуджені, відмовляючись від прийому їжі, про своє рішення персонал виправних колоній, як це передбачено ч. 3 ст. 116 КВК, не повідомляють.

Опосередковано право на застосування примусу персоналом УВП, у тому числі й з питань примусового годування, визнано й в інших міжнародно-правових актах, а саме: а) в ст. ст. 1, 3, 5 Кодексу поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку; б) п. п. 33,57-60, 63, 65, ін. Мінімальних стандартних правилах поведінки із засудженими; в) інших джерелах.

Виходячи з проведеного вище аналізу, слід констатувати, що фактичних та юридичних підстав для видозміни ч. 3 ст. 116 КВК (відміни примусового годування засуджених до позбавлення волі) на даний час немає. Такий висновок, перш за все витікає: із соціально-правової природи кримінального покарання у виді позбавлення волі (ст. ст. 50, 63 КК України); із змісту процесу «виконання» та «відбування» покарання в Україні; із правового статусу засуджених до позбавлення волі (ст. ст. 7-9, 107 КВК України); із завдань кримінально-виконавчого права України, у першу чергу тих, що пов'язані із забезпеченням особистої безпеки засуджених (ст. ст. 1, 8, 10, 102, ін. КВК) та виконання інших рішень судів (зокрема, щодо відшкодування засудженими завданих у ході вчинення ними злочинів матеріальних збитків і моральної шкоди); із завдань по запобіганню ухилення засуджених від відбування покарання, злісних порушень установленого порядку відбування покарання, злісної непокорності вимогам адміністрації УВП; т.ін.; із змісту міжнародно-правових актів з питань, що регулюють порядок та дії посадових осіб УВП по застосуванню примусу, включаючи й примусове годування засуджених; із міжнародно-правової практики.

Поряд з цим, варто зазначити, що, без сумніву, враховуючи взяті Україною зобов'язання при вступі у відповідні міжнародні організації [8], а також вимоги Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [9] та інші рішення з цих питань, видозмінювати чинне кримінально-виконавче законодавство України потрібно. При цьому необхідно дотримуватись принаймні декілька вимог і правил побудови правових норм, а саме:

- способи (форми) викладення норм права у статтях нормативно-правового акта (повну, відсильну, бланкетну і казуїстичну; абстрактну;
- загальні принципи і функції правотворчості, зокрема принципу системності, тобто узгодження приймаючих норм з іншими нормативно-правовими актами (у тому числі й статтями КВК);
- особливості відповідних суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню, до яких відноситься й кримінально-виконавчі правовідносини;
- порівняння змісту правових норм з міжнародно-правовими актами та практикою;
- правові джерела функціонування ДКВС України та їх аналогів за кордоном;
- вимоги ст. 3 Конституції України та міжнародно-правових актів з прав людини, відповідно до яких права і свободи людини (у даному випадку – як засуджених, так і жертв злочинів, і в цілому суспільства) мають визначати зміст і спрямованість діяльності будь-якої держави; ін.

Такі ж суперечливі моменти та пропозиції, що не кореспондуються в цілому із забезпеченням особистої безпеки засуджених, можна знайти й в інших законопроектах, зокрема пов'язаних з реалізацією питань з охорони здоров'я осіб, позбавлених волі. При цьому зазначені підходи не тільки не вирішують означеної проблематики, але й порушують принцип рівності засуджених перед законом (ч. 1 ст. 24 Конституції України та ст. 5 КВК), а також суперечать чинному кримінально-виконавчому законодавству України та міжнародно-правовим актам і зарубіжному досвіду. Зміст цієї проблеми полягає в наступному.

Відповідно до вимог частини 2 ст. 116 КВК України лікувально-профілактична і санітарно-протиепідемічна робота в місцях позбавлення волі організовується і проводиться відповідно до законодавства про охорону здоров'я. Адміністрація колоній зобов'язана виконувати необхідні медичні вимоги, що забезпечують охорону здоров'я засуджених. Засуджені до позбавлення волі зобов'язані виконувати правила особистої і загальної гігієни, вимоги санітарії. Крім цього, засуджений, як зазначено в ч. 5 ст. 116 КВК, має право звертатися за консультацією і лікуванням до установ, що надають платні медичні послуги. Консультавання і лікування в таких випадках здійснюється в медичних частинах колоній за місцем відбування покарання під наглядом персоналу медичної частини.

Як свідчить практика, стримуючим фактором для засуджених та в цілому для населення виступають також наступні кримінально-виконавчі явища і процеси, що мають місце у ході відбування покарання у виді позбавлення волі, а саме:

- результати застосування до осіб, які відбувають покарання, основних засобів виправлення та ресоціалізації: режиму; суспільно-корисної праці; соціальної виховної роботи, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання та громадського впливу, участь у реалізації яких для засуджених є обов'язковою та такою, що свідчить про рівень зменшення їх суспільної небезпеки та про ступінь виправлення (ст. 6 КВК України);

- постійний (безперервний на протязі доби і всього строку відбування покарання) нагляд за засудженими, який здійснюється на всіх об'єктах, життєдіяльності особи в умовах місць позбавлення волі включаючи медичні установи, (ст.ст. 102, 103 КВК), з метою запобігання вчиненню нею нового злочину (ст. 1 КВК, ст. 50 КК), самогубства, членоушкодження, ухилення від відбування покарання, забезпечення виконання інших рішень суду щодо засудженого (про стягнення аліментів, відшкодування завданої злочином шкоди, т.ін.);

- організація та стан забезпечення безпеки діяльності персоналу УВП (ст. 104 КВК), інших осіб (ст. 1 КВК) та засуджених (ст. 10 КВК);

- наслідки окремого утримання найбільш суспільно небезпечних засуджених від інших категорій в дільницях посиленого контролю (ст. ст. 94, 97 КВК) та переводу злісних порушників у виправні колонії максимального рівня безпеки (ст. 100 КВК);

- збільшення строку відбування покарання для певних категорій засуджених при застосуванні умовно-дострокового звільнення від відбування покарання; амністії; помилуванні, т.ін. (ст. ст. 81-87 КК); ін;

- обов'язок для засудженого відшкодувати під час відбування покарання завдану для потерпілого шкоду.

Звичайно, що життя і здоров'я засудженого є найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), проте очевидним є й інший факт: не менш цінними є ці об'єкти й для пересічних громадян, а тому держава на правовому рівні вимушена створювати такі умови відбування покарання, які б забезпечували суспільну безпеку для всіх оточуючих, включаючи засуджених осіб. Саме тому, враховуючи усі цивілізовані надбання з питань виконання покарань, Україна при прийнятті КВК у 2003 р. включила у цей систематизований закон ті правообмеження для засуджених, у тому числі й щодо лікування під час виконання покарань, які не завдають для них непередбачених страждань та є стримуючим елементом їх подальшої злочинної діяльності. Іншого досі у зазначеній сфері суспільної діяльності жодна держава ще не придумала та не реалізувала на практиці.

Висновки. Для удосконалення існуючої правової бази та запропонованих у різних джерелах проектів законів у цьому напрямку необхідно здійснити наступні заходи:

Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» привести у відповідність до вимог КПК, чинного оперативно-розшукового законодавства та КВК.

Главу 10 КПК України доповнити ст. 132-1 «Заходи щодо забезпечення безпеки учасників кримінального провадження» наступного змісту: «Відповідно до вимог даного Кодексу всі учасники кримінального провадження мають право на забезпечення особистої безпеки. Порядок забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, визначається спеціальним законом України».

Концепцію державної політики в сфері реформування ДКВС України доповнити головним завданням, зокрема, забезпечення безпеки персоналу органів та УВП і засуджених під час виконання та відбування передбачених законом кримінальних покарань.

Джерела та література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» станом на 25 травня 2012 року: (Відповідає офіц. текстові). – К.: Алерта, 2012. – 304 с.
2. Про оперативно-розшукову діяльність: проект Закону України / (вноситься нар. депутат. В. С. Журавським) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45919.
3. Про оперативно-розшукову діяльність: проект Закону України / (вноситься МВС України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guboz.gov.ua>.
4. Про оперативно-розшукову діяльність: проект Закону України / (вноситься нар. депутат.

В.Д. Швецем) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF1NA00I.html.

5. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо примусового годування засуджених): проект Закону України, внесений народними депутатами України А.Б Аваковим, В.Г. Яремою та ін. (реєстр. № 2199 від 05.02.2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1206.547.0>.

6. Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002. – С. 40-45.

7. Основні принципи поводження із засудженими // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002. – С. 76-77.

8. Статут Європи // Офіційний вісник України. – 2004. – № 26. – Ст. 1733.

9. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV // Урядовий кур'єр. – 2004. – 20 квітня. – С. 2-3.

Журавская З. Недопущение посягательств на личную безопасность осужденных в контексте реформирования Государственной уголовно-исполнительной службы Украины. В статье рассмотрено современное состояние научной разработки проблем обеспечения безопасности в учреждениях исполнения уголовных наказаний. Проведенный анализ нормативно-правовых актов и законопроектов, имеющих отношение к обеспечению личной безопасности осужденных, указана необходимость видоизменения действующего уголовно-исполнительного законодательства Украины, а также предложены меры, которые необходимо осуществить для совершенствования существующей правовой базы и предлагаемых в различных источниках проектов законов в указанном направлении. Сделан вывод, что государство на правовом уровне вынуждено создавать такие условия отбывания наказания, обеспечивающие общественную безопасность для всех окружающих, включая осужденных. Указанные уголовно-исполнительные явления и процессы, имеющие место в ходе отбывания наказания в виде лишения свободы, которые являются сдерживающим фактором для осужденных и в целом для населения.

Ключевые слова: исполнения уголовных наказаний, учреждения исполнения наказаний, Государственная уголовно-исполнительная служба, безопасность, осужден.

Zhuravska Z. Preventing Encroachments on Personal Security of Prisoners in the Context of Reforming the State Penal Service of Ukraine. The article deals with the current state of scientific substantiation of problems dealing with security in the places of detention where the convicts serve their sentence. The analysis is focused on the legal acts and bills of law related to the personal security of convicts and the need for modification of the existing penal laws in Ukraine. The author proposes a set of measures to be taken to improve the existing legal framework of draft laws and a variety of other legal sources aimed at the solution of the problem. It is concluded that the state at a legal level ought to create such conditions of serving the sentence, which could provide social security for all the others, including prisoners. The author singles out penitentiary phenomena and processes occurring in the course of serving a sentence of imprisonment, which fall into a category of a constraining factor for prisoners and for the whole population.

Key words: execution of criminal penalties, penitentiary institutions State Penal Service, security, convicted.